

- ресурс]. – Режим доступу: <http://www.softmixer.com/2011/08/1959.html>.
12. *Идеологические комиссии ЦК КПСС. 1958 – 1964: Документы / Сост. Е. Афанасьева. – М., 2000.*
 13. *Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ). – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 5141.*
 14. *ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 5691.*
 15. *Вам можно помочь // Работница. – 1964. – № 8.*
 16. *Голикова Н. Платья из клетчатых тканей [Рисунки] // Работница. – 1956. – № 4.*
 17. *Лапина А. Что предлагает мода // Работница. – 1960. – № 4.*
 18. *Семенова К. Косметическое поветрие // Работница. – 1962. – № 8.*
 19. *Прокопенко А.А. Шаги по матушке Земле. – Полтава, 1999.*
 20. *Перець. – 1957. – № 19.*
 21. *Вогонь критики по стилягах // Ленінська молодь. – 1956. – 16 грудня.*
 22. *Нагорний А. Кого можна назвати «стилягою»? // Ленінська молодь. – 1956. – 21 листопада.*
 23. *Голубая лошадь & стильги // Wtfigo-today. – 2009. – 16 січня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://wtfigo-today.blogspot.com/2009/01/blog-post_969.html.*
 24. *Стародуб А., Удовенко Г. Куда прискакали голубые лошади // Комсомольская правда. – 1959. – 13 січня.*

Tevikova O.V. The «Stilyazhnytstvo» and the underground culture as the phenomenons of the Khrushchev's «thaw» (the 1953th – 1964th). In this article are investigated such specific historical problems as the «stilyazhnytstvo» and the underground culture. These trends have appeared as the consequence of the Soviet regime liberalizing, known as the Khrushchev's «thaw». Particular attention is paid to the thinking transformation of the Soviet Ukrainian citizens. That was possible under the policy of easing of the Soviet Union self-isolation from the Western European and other capitalist countries.

Keywords: stilyazhnytstvo, «stilyagy», underground culture, «thaw», the «iron curtain» self-isolation.

Л. О. Чорна

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ КОМПЛЕКСНОЇ ОХОРОНИ ПАМ'ЯТОК КУЛЬТУРИ ТА ПРИРОДИ ХОЛОДНОГО ЯРУ

У статті розкривається історико-культурне та природоохоронне значення урочища Холодний Яр та діяльність природоохоронних інституцій, місцевої влади із комплексної охорони пам'яток історії та природи цієї місцевості.

Ключові слова: Холодний Яр, національний природний парк, Черкащина.

Одним із найцікавіших місць не лише Черкащини, але й усієї України в історичному та природному аспектах є урочище Холодний Яр. Тут зосереджені археологічні пам'ятки різних історичних періодів [1, 74-78]. Холодний Яр, Чигиринщина асоціюються із Визвольною війною під проводом Б. Хмельницького, Коліївщиною, багатьма відомими іменами в українській історії. В цьому краї залишався незборимим дух боротьби за свободу українського народу. Останнім часом зацікавленість до цієї місцевості ще більше виросла, оскільки вийшов роман В. Шкляра про Холодноярську республіку [2]. Якщо раніше твір на цю ж тему Ю. Горліс-Горського [3] не мав широкого резонансу, то нині, через відмову В. Шкляра від офіційної Шевченківської премії, ця сторінка історії боротьби за українську державність набула широкого громадського розголосу. Побувати у Холодному Яру щороку прагне все більше українців та зарубіжних гостей.

Однак, зважаючи на те, що тривалий час функціонує Чигиринський національний історико-культурний заповідник, а пам'ятки археології та історії Холодного Яру є предметом постійної зацікавленості вітчизняних

істориків, ми звернемо увагу на вирішення проблеми взяття під охорону держави того природно-історичного середовища, серед якого розвивалися знакові для кожного українця історичні події. Отже, метою нашого дослідження є аналіз діяльності природоохоронних організацій та місцевої влади Черкащини, починаючи із 1960-х рр і дотепер, зокрема у справі заповідання лісових масивів Холодного Яру.

Холодний Яр, загальна площа якого 6804 га, цікавий своїм рельєфом. За гіпотезою геологів, він знаходиться на північній стороні величезного кратера колишнього вулкану. Центральна його частина – велике плоскогір'я, підняте на 224 м над рівнем моря. Місцевість помережана багатьма ярами загальною довжиною до 250 км, кожен з яких має свою назву, що свідчить про певний період історії. У Холодному Яру б'є велика кількість джерел, течуть струмки, які славляться цілющою водою. Лісові масиви складаються переважно із насаджень дуба (більше 80%), решта припадає на ясен, липу і сосну. Часто можна побачити вікові дерева. У Холодному Яру зростають рідкісні підсніжник білосніжний та складчастий, ведмежа цибуля, азалія понтійська, кадило духмяне, бруслина карликова, тюльпан дібровний, орхідея, горлиця, гніздівка звичайна, анемона, лілія лісова та ін. Різноманітний тваринний світ, тут мешкають козуля європейська, кабан дикий, олень плямистий, горностай, куниця, лось та ін. Із птахів зустрічаються рідкісні чорний лелека, нерозень, степовий конюк, зміїд, сірий журавель.

Вирішення проблеми заповідання природи Холодного Яру розпочалося ще на початку 1960-х рр. Необхідно підкреслити ініціативу місцевої влади. Так, Виконком Черкаської обласної Ради депутатів трудящих у розпорядженні № 205-р від 5 червня 1964 р. вирішив «просити Раду міністрів УРСР затвердити пам'яткою природи республіканського значення «Холодний Яр» площею 521 га [4, 44], але на той час це питання лишилося без вирішення. Пожвавилася природно-заповідна діяльність на Черкащині зі створенням у жовтні 1967 р. Черкаської обласної інспекції Державного Комітету Ради міністрів УРСР з охорони природи, відповідно до Постанови Ради міністрів УРСР № 371 від 10 червня 1967 р.

До виявлення, інвентаризації та опису пам'яток природи широко залучалася громадськість. Зокрема щиро відданим цій справі був лісничий Креселецького лісництва Кам'янського лісгоспзагу О. Найда. Добре знаючи місцевість, досліджуючи літературні джерела, збираючи народні перекази, він склав великий список пам'яток культури і природи Холодного Яру. Перелік складався із назви пам'ятки, вказувався квартал лісництва та джерело, звідки взято відомості. Тут були пам'ятки історії, починаючи із найдавніших часів: могили скіфів і кімерійців, городище часів Київської Русі, земляні вали, підземні печери. Багато пам'яток стосувалися козацьких часів: місце таємного поховання Б. Хмельницького, Гребля Хмеля (місце поєдинку Б. Хмельницького із С. Чарнецьким), козацькі могили; Холодноярська січ, заснована Песиголовцем і відновлена Й. Шеметом, урочище Бутове (пов'язано із іменем Павлюка). Значна частина списку стосувалася Коліївщини: гора Журбина («Шуми гора») – стоянка загону Сподвижника і Залізняка, Склик – місце великої Ради повстанців, Значок – база повстанців; Циганський яр, де гайдамаки страчували зрадників, Гульбище – храмові місця гайдамаків, Гайдамацькі криниці, Козацьке (гайдамацьке кладовище). Не обминалися і зразки давньої матеріальної культури: колишні доменні печі, поташні, Гута (місце знаходження скляних заводів). Живими свідками історичних подій були тисячолітні і трьохсотлітні дуби, 200-літні тополі, ставки, де гайдамаки хрестили мечі,

Священні озеро та криниця, урочище Гайдамацький яр, Чорний шлях, а також насадження мармурового ясеня, поля хрещатого барвінку. До списку О. Найді ввійшли і пам'ятки недалекого минулого, пов'язані із партизанським рухом часів Другої світової війни [5, 107].

У травні 1968 р. Черкаський обласний виконавчий комітет знову звернувся до Ради міністрів УРСР з проханням затвердити лісове урочище «Холодний Яр» пам'яткою історії та природи республіканського значення. Зусилля природоохоронців увінчалися успіхом. Розпорядженням Ради міністрів УРСР №1085-р від 1 листопада 1968 р. частина дубово-грабового лісового урочища Холодний Яр (площею 553 га), поблизу с. Мельники Чигиринського району була проголошена пам'яткою природи. Таким чином, бралися під охорону рослини, занесені до Червоної книги України: цибуля ведмежа, підсніжник звичайний, тюльпан дібровний, бруслина карликова та ін. Урочище, багате історичними і культурними пам'ятками, підпорядковувалося Міністерству лісового господарства УРСР [6, 26-28]. Активізувалася природно-заповідна діяльність на Черкащині після виходу постанови Ради міністрів УРСР № 43 від 28 січня 1972 р. «Про заходи із розширення мережі державних заповідників і поліпшення заповідної справи». В урядовому документі підкреслювалося, що існуючі заповідники представляють лише 6 із 25 основних ботаніко-географічних районів України. Важливо, що Постанова затверджувала класифікацію заповідних об'єктів. Крім того, Держкомітет Ради міністрів УРСР з охорони природи зобов'язувався подати Раді міністрів пропозиції щодо розширення у 1972 р. існуючих природно-заповідних територій [7, 10].

У «Додатку» до цієї постанови подавався «Перелік територій в основних ботаніко-географічних районах, на яких планувалося організувати державні заповідники і заказники у 1972 р.». Серед 28 нових природно-заповідних об'єктів під № 11 зазначалося: «Мотронинські ліси з урочищем «Холодний Яр» у Чигиринському і Кам'янському районах Черкаської області, які відносяться до ботаніко-географічного району «Правобережний лісостеп». Типові діброви з своєрідним рельєфом, джерелами і ставками. Крім природничого, має велике історичне значення. Тут багато пам'яток давнини (Мотронинський монастир, земляні оборонні вали, печери і ін.)» [7, 11]. У відповідності до розпорядження Держкомітету природи УРСР, обліспекція підготувала матеріали для організації Держзаповідника «Холодний яр». У 1973 р. Черкаський облвиконком подав прохання Раді міністрів УРСР затвердити держзаповідник площею 6 тис. га, залишивши його у відомстві Мінлісгоспу, але через негативну відповідь цього міністерства питання не вирішилося [8, 2].

Незважаючи на спротив лісівників, ідею створення заповідника в Холодному Яру продовжували розвивати природоохоронці Черкащини, місцева влада, Держкомітет з охорони природи. У «Пояснювальній записці із організації природоохоронних територій в Черкаській області на 1981 – 1985 рр. і на період до 1990 р.» планувалося організувати у 1983 р. Холодноярський державний заповідник площею 6 тис. га у Кам'янському і Чигиринському адміністративних районах Креселецького і Грушківського лісництв Кам'янському лісгоспагу» [9, 12].

Знову створення заповідника було заблоковане господарськими державними структурами. Згодом від цієї ідеї відмовилися і природоохоронці, оскільки природний заповідник має суворий охоронний режим, а наявність значної кількості історичних пам'яток на цій території притягує до себе багатьох бажаних відвідати

Холодний Яр. Образно кажучи – люди прагнуть своїми очима побачити ті місця, де відчувається подих героїчних подій української історії. За цих обставин для комплексу об'єктів охорони пам'яток історії та природи найбільше підходить створення національного природного парку. Цьому сприяли і зміни у природоохоронному законодавстві. Відповідно до класифікації природно-заповідних об'єктів, прийнятої 1983 р., з'явилася категорія «державний природний національний парк», який створюється з метою збереження природних комплексів, що мають особливу екологічну, історичну та естетичну цінність, у зв'язку з сприятливим поєднанням природних та культурних ландшафтів і використання їх у рекреаційних, освітніх, наукових і культурних цілях.

Із виходом у 1992 р. Закону «Про природно-заповідний фонд України» була встановлена класифікація об'єктів природно-заповідного фонду нашої держави, яка діє і нині. Отже, національні природні парки (НПП) є «природоохоронними, рекреаційними, культурно-освітніми, науково-дослідними установами загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження, відтворення і ефективного використання природних комплексів та об'єктів, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність» [10, 94]. Завданням НПП є збереження цінних природних та історико-культурних об'єктів, створення умов для організованого туризму із дотриманням режиму охорони природних комплексів, проведення наукових досліджень природних комплексів та їх змін в умовах рекреаційного використання.

Відповідно до Закону України «Про загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000 – 2015 рр.», затвердженого у вересні 2000 р., у Середньодніпровській частині екологічної мережі України має бути створений НПП «Холодний Яр». На виконання цієї програми, 2001 р. державним управлінням екології та природних ресурсів в Черкаській області було піднято питання про організацію на території Креселецького та Грушківського лісництв ДП «Каменське ЛП» Національного природного парку «Холодний Яр» [11, 184]. Указ Президента України від 23.05.2005 р. «Про заходи щодо подальшого розвитку природно-заповідної справи в Україні» прискорив цю роботу. Здавалося, справа багатьох десятиліть іде до завершення, але на чергове звернення природоохоронців у 2009 р. Черкаське обласне управління лісового та мисливського господарства виступило проти заснування НПП «Холодний Яр», мотивуючи це тим, що стан природних комплексів, які мають велику історико-культурну та природоохоронну цінність, не викликає занепокоєння, оскільки уже існує комплексна пам'ятка природи загальнодержавного значення «Холодний Яр» площею 553 га та заповідне урочище «Атаманський парк» (397 га). Крім того, виділені ділянки з особливим режимом господарювання на площі 97 га. Лісове управління також висловило сумнів у природничій цінності лісових насаджень Холодного Яру [12].

Проте, інакше вважають науковці. Світовою та й вітчизняною практикою існування заповідних територій доведено, що природні комплекси найефективніше зберігаються на великих площах. У 2010 р. науковці Канівського природного заповідника Київського національного університету ім. Т. Шевченка підготували наукове обґрунтування, в якому як з історико-культурного, так і природничого аспектів аргументовано доведено необхідність проголошення НПП «Холодний Яр». Незважаючи на спротив господарських органів, всі ті, для кого природа Холодного Яру є не просто лісовим насадженням – «діловою деревиною», а насамперед –

природним середовищем, серед якого відбувалися знакові для України історичні події, – продовжують ратувати за появу НПП «Холодний Яр».

Нині ідеєю охорони природи в Холодному Яру переймається і громадськість. Зокрема розроблено міжнародні проекти із залучення районних та сільських рад до планування розвитку території урочища «Холодний Яр» [13]. Комплексне збереження пам'яток історії та природи Холодного Яру є важливим завданням сьогодення. Необхідно зазначити, що колишній «список О. Найді» значно доповнився як археологічними знахідками, так і місцями, пов'язаними із Холодноярською республікою, спогади про яку ще й дотепер зберігають місцеві жителі. Увійшовши до природно-заповідного фонду України (ПЗФ), Холодний Яр тим самим стане, відповідно до Закону, «національним надбанням» і складовою частиною «світової системи природних територій та об'єктів, що перебувають під особливою охороною» [10, 87].

1. Кузьмич Н.С. Чигиринщина в контексті археологічних пам'яток України // Черкащина в контексті історії України: Мат. І наук.-краєзн. конф. – Черкаси, 2004.
2. Шкляр В. Залишенець. Чорний Ворон. – Х., 2011.
3. Горліс-Горський Ю. Холодний Яр: Роман. – Львів, 1992.
4. Державний архів Черкаської області (далі – ДАЧО). – Ф. Р-4754. – Оп. 1. – Спр. 17.
5. ДАЧО. – Ф. Р-4754. – Оп. 1. – Спр. 12.
6. Збірник постанов і розпоряджень Уряду УРСР. – № 11: 28 жовтня – 19 листопада 1968 р. – К., 1968.
7. Збірник постанов і розпоряджень уряду УРСР. – № 2: 28 січня, 7 – 10 лютого 1972 р. – К., 1972.
8. ДАЧО. – Ф. Р-4754. – Оп. 1. – Спр. 90.
9. ДАЧО. – Ф. Р-4754. – Оп. 1. – Спр. 103.
10. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» // Правове регулювання заповідної справи в Україні (спеціальне зібрання законодавчих документів). – Чернівці, 2007.
11. Закон України «Про загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000 – 2015 роки» // Правове регулювання...
12. Архів Державного управління екології та природних ресурсів в Черкаській області.
13. Перспективи розвитку території Холодного Яру: Мат. наук.-практ. конф. / Упор. А. Рекун та ін. – Черкаси, 2010.

Chorna L.O. The historical aspects of the all-around protection of the Kholodnyy Yar memorials and nature. In the article is elaborated the historical, cultural and environmental value of the Kholodnyy Yar tract and on the activities by local authorities. The activity of the nature protection agencies, the lokal authority in the all-around protection of the nature and memorials is observed.

Key words: Kholodnyy Yar, national park, Cherkasy region.

Н. С. Самойленко

РОЗВИТОК СПІВРОБІТНИЦТВА КРАСНОПІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ УКРАЇНИ З ПРИКОРДОННИМИ РАЙОНАМИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ У ГУМАНІТАРНІЙ СФЕРІ (1991 – 2011 рр.)

Стаття присвячена розвитку співробітництва Краснопільського району Сумської області України з прикордонними районами Російської Федерації у гуманітарній сфері в 1991 – 2011 рр. Розглянуто форми співробітництва та наведено приклади спільних заходів.

Ключові слова: кордон, прикордонний район, прикордонне співробітництво.

Сьогодні неможливо знайти бодай один регіон якоїсь країни, який би не співпрацював з іншими державами, і в першу чергу – сусідніми. Так склалося історично, що нашим споконвічним північним сусідом

є Росія. Розпад колишнього Радянського Союзу призвів до того, що два братні народи, які мають спільну багатовікову історію і тісно пов'язані тривалим перебуванням у складі однієї держави, – спочатку Російської імперії, а потім СРСР, – опинилися по різні боки кордону. Цей так званий російсько-український «новий» кордон почав виконувати бар'єрні функції, а території, що колись були глибинними, раптом стали прикордонними [1, 6].

Сумська область потрапила до переліку прикордонних областей України, маючи протяжність державного кордону з Російською Федерацією 562,5 км та межуючи на півночі та сході з Брянською, Курською і Белгородською областями [2]. 110 км цієї смуги припадає на Краснопільський район, який на сході межує з п'ятьма районами Російської Федерації: Беловським і Суджанським Курської області, Грайворонським, Ракитянським і Красноярузьким – Белгородської та на території якого знаходиться ущелина (поблизу с. Миропільське), що є неофіційним кордоном Сумської області України, Курської і Белгородської областей Російської Федерації. Відтак, активне співробітництво Краснопільського району з сусідньою Росією зумовлене насамперед його географічним розташуванням [3].

В умовах самостійного розвитку Росії та України виникли нові форми співробітництва. Так, випускники Тур'янської восьмирічної школи (нині Тур'янської загальноосвітньої школи І-ІІ ступенів с. Тур'я Краснопільського району) здобували базову середню освіту в Графовській середній школі нині Красноярузького району (раніше Ракитянського району) на Белгородщині, яка знаходилась за 5 км від с. Тур'я, тобто ближче, ніж будь-яка середня школа Краснопільського району. Останній випуск українських школярів в російській школі відбувся 1994 р. За радянськими традиціями у закладах освіти була обов'язково налагоджена робота громадської дитячої організації КІД (клуб інтернаціональної дружби), учасники якого листувалися зі школярами інших республік Радянського Союзу. З 1991 до 1993 рр. у деяких школах Краснопільського району (Тур'янська, Славгородська) у варіативну частину навчальної програми було включено 1 годину гурткової роботи з метою відновлення колишнього КІДу і налагодження співробітництва з сусідніми районами Росії. У форматі роботи гуртків були організовані зустрічі старшокласників сусідніх районів (Тур'я – Графовка (Красноярузький район, РФ), Славгород – Смородино (Грайворонський район, РФ)). Зустрічі школярів відбувалися на обох територіях почергово, за віковими категоріями, тобто класами, починаючи з восьмих до одинадцятих і носили щорічний характер. У рамках зустрічей проводились інтелектуальні ігри для певної вікової категорії, обмін виготовленими власноруч сувенірами, а завершувалось все традиційним чаюванням. 1993 р., у зв'язку з обмеженим фінансуванням, загальноосвітні заклади району зовсім відмовились від варіативної складової навчальних програм і тому в зазначених навчальних закладах ця робота почала занепадати [4].

Певний час битва на Курській Дузі 1943 р. відіграла роль основного елементу в ланцюжку відносин Краснопільського району з прикордонними сусідами-росіянами. Так, щорічно 8 серпня в День визволення Краснопілля на урочистості з нагоди цієї події запрошувалися делегації Красноярузького та Ракитянського районів Белгородської області. Також делегація Краснопільського району була учасником відповідних подій в Росії. До складу делегацій входило керівництво районів, ветерани Великої Вітчизняної війни. Крім цього, щорічно 14 серпня делегація Красноярузького району Белгородської області відвідує могилу Героя Радянського